

1943 Skulle han alene senke Tirpitz?

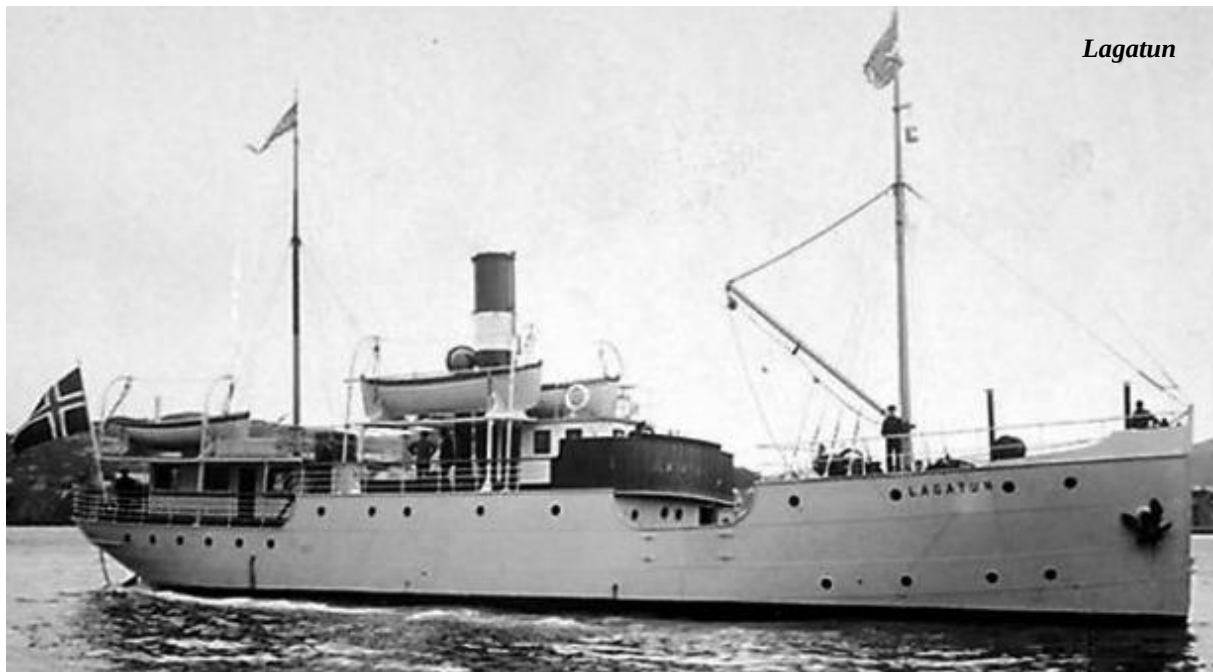
Han var ikke av dem som skilte seg ut generelt, men registrerte at enkelte av passasjerene betraktet ham i smug. Gjennom den summende samtalen om bord forsto han raskt at de fleste var å betrakte som lokalbefolkning som hadde vært en snartur i byen. De kjente hverandre og benyttet nå anledningen til å utveksle nyheter. I så måte var han en fremmed mange tittet to ganger på. Han unnlot å søke samtalepartner eller annen kontakt, i visshet om at de mest nysgjerrige nok ønsket å vite hvem han var og hva han gjorde der i «dalstroka innafør». Nå var det ikke uvanlig at byfolk søkte slekt og venner, ofte med hensikt å tilegne seg matauk. Mange gjorde flere slike turer for byttehandel. Vardøgeret varslet ham om at han var ekstra i øyetatt, og han snudde seg rundt og stirret rett inn i hvitøynene på en mannsperson akterut. Kunsten var å spille avslappet, ikke spenne seg og dermed unngå å signalisere nervøsitet. Innerst inne visste han selvsagt at det var informanter ombord, personer som blandet seg med reisende for å overvåke. Og det var mange nok som solgte seg. Folket var generelt mer stripe enn de ga inntrykk av, og tyskerne betalte særdeles godt. Området var selvsagt overvåket, det ville være mest umulig å snike seg innpå på noe vis. «Nordens dronning», eller «The Beast» (udyret), som Churchill kalte henne, var så godt som hermetisert, der hun lå i Fættensfjorden. En vill og helt impulsiv idé hadde kommet hos ham om å benytte «frekkhetens nådegave», gjennom å gå direkte inn i løvens hule, en handling ingen ville reagere på, fordi det var så totalt utenkelig. Å angripe Tirpitz helt alene ved å spasere rett frem var selvsagt så naivt at ingen så den muligheten. Han snur seg igjen mot mannen akterut. Han likte ikke blikket hans, og valgte å bevege seg forover for å se hvordan mannen reagerte. Han tenkte på

de der hjemme i byen, sine to døtre. Tvilen kom. De vanskelige tankene som ikke måtte komme. Han hadde gått om bord i rutebåten Lagatun inne i Trondheim. Nå nærmet de seg kaia i Hoplafjorden. Mannen akterut var ikke der lenger. Derfor posisjonerte han seg nå mellom passasjerene slik at han ikke skulle komme i land verken først eller sist. Plan B, i

form av en vanntett forklaring dersom han ble tatt, var gjennomgått et utall ganger. Han kastet sekken sin over skuldrene, ruslet tett inntil noen foran, var så selvsikker og likesæl han bare kunne, mens maven knyttet seg og han var hundre prosent sikker på at hele hans vesen gjennom kroppsspråket ville avsløre ham. En forferdelig følelse. «*Achtung! Was haben sie in ihrem Rucksack?*»? Setningen rev ham i filler samtidig som han var sikker på at mannen om bord som hadde overvåket ham hadde gjort jobben sin, dessverre. Vi skriver en dag i slutten av februar 1943. Stedet er kaia i Hoplafjorden i Åsen. Mannen som nettopp hadde blitt stanset av tyske vakter, er den 37-årige Kolbjørn Rygg fra Strinda. I hans ryggsekk lå mengder med dynamitt som han skulle bruke mot slagskipet Tirpitz.

Disse linjer er en fingert historie, et forsøk på å gjenspeile en mulig handling ut i fra en tradisjonsfortelling på Frosta som tilsier at Kolbjørn Rygg ble arrestert på kaia i Hoplafjorden da han kom med en ryggsekk full av dynamitt han muligens skulle bruke mot Tirpitz. Episoden ble naturligvis forsterket gjennom at Kolbjørn ble politisk fange via flere leirer som endte hans liv som Nacht und Nebel fange i Tyskland. Hans «angrep» på Tirpitz er i seg selv så naivt og utenkelig at faktisk det i seg selv gjør handlingen til en myte. Men så er det dette med at tradisjonsfortellinger ofte har en viss opprinnelse likevel, kanskje blitt opp-popet eller vokste og forgrenet seg, - ganske så vanlig faktisk. Det å ta seg over åsene fra Hoplafjorden mot bergene ovenfor Fættenfjorden ville nok i 1943 være umulig. Hver meter var overvåket. Og eventuelt hvordan skulle han få kastet en bunt med dynamitt ned på Tirpitz? Den ville uansett knapt gjøre skade. Hele operasjonen ville ha blitt et selvmord. Med stor sannsynlighet ville han blitt skutt i selve operasjonen eller ved standrett kort tid etterpå. På den annen side, kjennende til Rygg sin nære fremtid, er det ikke utenkelig at tyskerne ville bruke Rygg for å nøste opp et motstandsnett de nok allerede hadde mistanke om. Og tradisjonsfortellingen kan også ha sitt utspring i at Rygg rett og slett kun skulle bringe dynamitt til noen i Åsen. Så la man sammen 2 + 2 og fikk 5. Historien om en manns soloforsøk på å senke Tirpitz, verdens største slagskip, med en ryggsekk med dynamitt - er i seg selv alene så storslått at den bør få overleve.

Før vi går inn på personalia, fakta og Kolbjørns skjebne, skal jeg flettet inn noen få linjer om «Lagatun». Dampskipet «Lagatun», døpt 1914 - var i seg selv en slags institusjon for folket rundt indre Trondheimsfjorden hvor hun gikk i rutetrafikk på vegne av Frosta

Dampskibsselskap mellom Frosta og Trondheim i flere tiår frem til 23. mai 1958. Da ble hun reservebåt frem til 1962, og deretter solgt til A/S Bil & Maskin. Deretter fulgte ulike eiere, og Lagatun skiftet navn til «Tamburfjell», etter Tamburfjellet (132 m.o.h.) i Åfjord kommune. På 70-tallet gikk hun i fast rute for Felleskjøpet i Trondheim. Solgt igjen i 1983, og i 1990 forlot hun Trondheim for Bergensområdet, senere Sørlandet - og i 1997 ble hun strøket fra listene i Norge. Ved tusenårsskiftet var hun havnet i Honduras i Mellom-Amerika. I 2007 ble hun tatt av en storm i havna på Puerto Cortés og knust mot land. Her endte gamle «Lagatun» sin reise, hugd opp som skrapjern til India i 2008/2009. Første skipper på gamle Lagatun var kaptein Grenne, men kun en kort stund før Ole Wold overtok. Wold døde den 4. august 1933 faktisk om bord på skipet, etter 34 år som skipsfører i selskapet. Hans sønn, Erling Wold (1910-2010), overtok som skipper på Lagatun.

I Malvik 1940. F.v: Karen Johanne Gjørme, Inger Rygg, Kirsten Rygg og Kolbein Viktil

11. november 1945 kolliderte «Lagatun» med en tysk motorbarkasse mellom Lofjord og Vågen. Barkassen sank og «Lagatun» plukket opp 30 tyskere.

Navnet Lagatun stammer opprinnelig fra «Log», det gamle norske ordet for lov. Log ble endret til lag - dermed lagting. Navnet Lagatun kommer av Logtun, det vil si lovtunet, og var der hvor Frostatinget ble holdt på Frosta. Skrivemåten for området har variert mye gjennom årene. Lagatun er et oppkonstruert ord som ligner på lov-ordet, men også brukt for å vise forskjell, samtidig som det er lett å uttale, ifølge Bjørn Olav Juberg på Frosta. Lagatun har også satt spor etter seg på en annen måte. Hun har blitt kjent over hele landet som illustrasjon i Leif Halses og Jens R. Nilssens tegneserie om «Vangsgutane». Dagens hypermoderne ferje, MF Lagatun, ble overlevert til FosenNamsos Sjø 29. november 2018 og satt i drift på fergesambandet Flakk-Rørvik 1. januar 2019.

Kolbjørn Rygg ble født inn i en stor ungeflokk i Sul i Verdal, hvor hans far Søren jobbet i tollvesenet i forbindelse med grenseovergangen ved Sandvika. Kolbjørns mor, gudbrandsdølen Kjerstine Opsahl, dør i barsel da Kolbjørn blir født i 1905. Faren Søren giftet seg opp igjen i 1907 med lærerinnen Inez Henrika Charlotta Larsson, f. 1877 i Skara i Sverige. Inez hadde en gang sagt: "*Jag hadde friare både bland grever och baroner, men tok gamla Ryggen med nio barn*". Inez og Søren fikk tre barn. Flere av ungene fra begge kull, blant annet vår Kolbjørn, skulle gå i sin fars fotspor i tollvesenet rundt omkring i landet. Kolbjørn Rygg hadde en onkel som omkom som meieriasistent i Danmark. Det står skrevet: «...knust i maskine». Og mens vi er i Danmark, kan nevnes en nevø av Kolbjørn: Inge Haugdal Rygg (1923-1995), som var en meget kjent internasjonal

Kolbjørn og Aase Rygg

hjerterkirurg på Rikshospitalet i København. Han oppfant en hjerte/lungemaskin av vital betydning for operasjon av såkalte "blå barn". Far til Inge, Bjørn (bror av Kolbjørn), ble arrestert for illegalt arbeid av Henry Rinnan. Søren Rygg kjøpte og flyttet i 1929 til Skarsstuggu, under Alstad på Frosta, som familien Rygg fikk nær tilknytning til, og som søster til Kolbjørn overtok.

Kolbjørn Rygg hadde sitt virke som tolloppsinsmann inne i Trondheim by. Den 7. august 1933 giftet han seg med senere frisørdame Aase Andreasdr Alstad fra Nordland og bosatte seg etter hvert i Strinda, i nærheten av datidens Dahls Blindeskole, i dag (2020) Dronning Mauds Minne Høgskole for Barnehagelærerutdanning. De fikk to døtre: først Kirsten (1934-1992). Hun ble gift Trippestad og bosatte seg i Bergen. Så Inger Rygg, senere gift Midttun, nå bosatt i Østerås i Bærum. Hun er min primærkilde. Andre kilder er Ingrid Rygg Haanæs og Eli Alstad Flø. Kolbjørn var deres onkel. Og til slutt min gode venn og kilde på Frosta: Kolbein Viktil, som igjen er søskenbarn med Eli Alstad Flø.

Inger Rygg Midttun

Kirsten Rygg Trippestad

Kolbjørn Rygg var aktiv med i krigen fra 10. april 1940 og kom i tysk fangenskap på Steinkjer i 1 1/2 mnd. Da han kom ut derfra, ble han trolig med i etterretningstjenesten. Onsdag den 3. mars 1943 klokken 19:00 blir Kolbjørn Rygg arrestert i sitt hjem i Konsul Lorcks gate 3. Hans datter, Inger, forteller at et vennepar av familien hadde kommet for å spille bridge, og mor til Inger hadde stekt vafler. De to døtrene fikk følge med et stykke på veien da tyskerne førte bort deres far. Det skulle bli det siste de så til ham her i livet, og skulle

naturligvis prege deres minne om faren. Den dyktige Arne Langås ved Falstadsenteret har vært behjelpelig med Kolbjørn Rygg sine fangekort, både fra Trondheim og Falstad. Med stor sannsynlighet kom Rygg først til Vollan, mens forhørene trolig fant sted i Misjonshotellet. På *Haftekart* fremgår det at han var anklaget for spionasje. Saksbehandler var Obersturmführer Besgen (Beschen), som for øvrig ble skutt under Odd Wullum-affæren i Solbakkene i Hommelvik den 18. november 1943 (se *Stjørdalens krønike*, bind 6, side 80). Saken mot Kolbjørn Rygg omtales også under «Sache Marstrander», som var en større opprulling med forgreininger til blant annet XU-gruppen «Anitra» på NTH. Disse var vel underlagt en egen pålagt taushetsplikt til 1987. Likeledes vet vi at den såkalte Theagruppen på bryggene i Bergen var sterkt involvert i overvåkingen av Tirpitz. Kristian Ottosen var sentral der, ble

Familien Rygg i 1941: f.v mor Aase, Kirsten, Inger og far Kolbjørn Rygg

tatt og var i lag med Kolbjørn Rygg i Tyskland senere. Og legger vi til de to radiosenderne, Leporis: 12. mai 42 - mai 43 (Kristian Fougner og Gunnar Hundal) og Scorpio: 16. mai 42 – mai 43 (Rolf Lystad og Knut Jacobsen), så er det klare indikasjoner på hva Kolbjørn Rygg var involvert i, nemlig oppsyn med Tirpitz. Dette bekreftes også i Tor Busch sin bok om «Motstandskamp fra Trondheim» (2019). I forbindelse med Operasjon Title (Shetlands-Larsen sitt angrep på Tirpitz), var det Kolbjørn Rygg som skaffet til veie alle nødvendige falske skipspapirer for båten «Arthur», inklusivt en fartsbok. Denne dokumentasjonen nærer opp under innledende tradisjonsfortelling. At Kolbjørn kom til Hoplafjorden, og ble tatt med dynamitt, synes derfor sannsynlig, og var trolig begynnelsen til slutten. Det gjorde ikke saken bedre for Kolbjørn Rygg, som kom til Falstad den 19. mars, at han etter hvert fikk besøk av Oscar Margido Kollin.

Oscar Kollin ble født i Trondheim den 2. oktober 1906, ekspeditør og bilmekaniker ved en bensinstasjon, gift med Gladys Victoria Larsen den 30. desember i 1933 og hadde ett barn, Odd (d. 2018) - gift med Gudveig Sørhøy Kollien (med e). Oscar Kollin var visstnok tilknyttet mil.org. Han ble arrestert natt til 2. november 1943 og kom direkte til Falstad. 25. januar 1944 ble han overført til Vollan i Trondheim, men var tilbake på Falstad den 11. februar. Den 8. mai ble han sendt til

Oscar Margido Kollin

Grini og i juli til Tyskland. Alt dette som følger av anklager om kontakt med Øistein Langset og den øvrige Wærdahlgruppen, hvorpå flere av medlemmene ble skutt den 17. november 1943, mens sju andre ble sendt til konsentrasjonsleir i Tyskland hvor de døde. Oscar Margido Kollin ble selv sendt til Natzweiler. Dit kom han 31. juli 1944. Var for øvrig innom Dachau. Den 25. september ble han overført til underleiren Dautmergen, senere til Vaihingen hvor han døde den 26. mars 1945 av dysenteri, bronkitt og underernæring. Det sies at han var utsatt for tortur. Gravlagt i Tyskland. Og så poenget med denne Kollin i forhold til vår Kolbjørn Rygg: Kollin bodde nemlig også i Konsul Lorcks gt. 3. Det igjen forsterker at huset trolig var et lite rede for XU.

Med tanke på overvåkningen av Tirpitz og en mulig opptreden av Kolbjørn Rygg på kaia i Hoplafjorden, skal opplyses at Tirpitz kom til Fættenfjorden den 16. januar 1942. Etter hvert raid nordover kom den tilbake til sin *liegeplatz*. Men så, den 11. mars 1943 forlater Tirpitz Fættenfjorden og seiler til Bogenfjord ved Narvik, hvor hun allierer seg med Scharnhorst og Lützow. Frem mot juli er disse tre store skipene på øvelser i lag med seks destroyere i Altafjorden. 6. september 1943 iverksetter tyskerne operasjon "Sizilien" (angrepet på Svalbard). Dette var trolig den eneste gangen at Tirpitz fyrte av mot fiendelige mål. Meningen var nok å gå tilbake til sin *liegeplatz* i Fættenfjorden. Men den 9. september ankrer Tirpitz opp i Kåfjorden. Den 23. september blir Tirpitz angrepet av britiske miniubåter, og derfra begynner siste etappe for det store slagskipet. Hun blir skadet, samt røykbatteriet om bord fungerer ikke - og en lang og pinefull slutfase kommer som skulle vedvare i over ett år. Hun kom aldri «hjem» igjen til Fættenfjorden. Tirpitz blir senket utenfor Tromsø den 12. november 1944. Ca. 1 200 tyskere omkom. 806 overlevde. Tirpitz lå altså i sin *liegeplatz* i Fættenfjorden da Kolbjørn Rygg eventuelt skulle ha blitt tatt ved ankomst kaia i Hoplafjorden.

8. september 2020, ved minnesteinen på Skjetnemyra skytebane i Melhus.
F.v: Ingrid Rygg Haanæs og Eli Alstad Flø. Kolbjørn Rygg var deres onkel. Til høyre Kolbein Viktil, innledende kilde, og for øvrig søskenbarn med Eli Alstad Flø

Før vi forlater Tirpitz helt, forteller Ingrid Rygg Haanæs at far hennes, Leif, arbeidet på tollboden i Trondheim, men plutselig kom til Frosta, angivelig sykepermittert fra tollboden. Mye senere fikk de vite at han var blitt «sykmeldt» for å kunne være på Frosta og følge med og informere om Tirpitz' bevegelser. Den lå nemlig i fjorden rett ut for farmors hus hvor ungene og deres mor bodde noen år under krigen. Og far bodde også i farmors hus mens han var «sykmeldt». Ingrid stod faktisk også og så på da Tirpitz begynte å bevege seg, men skjønte ikke at det var en båt og ropte til sin mor at det var ei øy som begynte å gli. I dag tenker Ingrid at Kolbjørn vel var den hennes far varslet om Tirpitz' forflytting.

De som bodde i Skarsstuggu hadde flere netter måttet oppholde seg i potetkjelleren. Tyskerne hadde nemlig luftvernkanoner nede ved sjøen, de var rettet mot Skarsstuggu fordi engelske fly som skulle angripe anlegget, kom inn over Frosta rett over «*fjellet*», som ungene kalte den lille høyden ovenfor farmors hus. Det ble skutt mot huset ved hvert eneste angrep. Voksne og barn som kunne gå, kom seg ned i kjelleren hver eneste angrepsnatt. De hadde med dynene sine og la dem oppå potetene i bingen og satt der. De var redde, og det ble lite søvn. Nettene i potetkjelleren husker Ingrid svært godt. De satte spor. Det var noe de små opplevde sterkt. Ingrid husker at lillebroren, Ottar, var så redd at han kastet opp oppe i potetbingen.

Noen dager senere kjørte Ingrid sammen med sin mor, lillebror Ottar, Ingrids søskenbarn: Kirsten og Inger og deres mor Aase - i drosje i retning Åsen, og da så de Tirpitz. Årsaken til flukten fra Frosta i bil var at Ingrids mor ventet barn og skulle hjem til Ness i Verdal og føde. En fødsel kunne ikke foregå i potetkjelleren, nyfødte og barselkvinner kunne ikke være der. Kirsten, Inger og Aase hadde vært på besøk hos farmor og skulle hjem til Trondheim, så de dro sammen. De kjørte langsmed båten. «*Det som skremte oss ungene mest, var soldatene med granbar hengende over hodet*», forteller Ingrid.

Det er klart at krigen preget de små på Frosta og alle steder. En søndag vinteren 1942 var Ingrid og hennes bror ute og gikk på ski i naboens hage. Så kom brått engelske fly over «*fjellet*» bak farmors hus, og de skjøt så det freste i snøen rundt dem. Noen voksne stod i gangen på nabohuset og ropte at de måtte komme seg inn. Men de to var så vettskremte at de bare ramlet og lå i snøen. Far til Ingrid var hjemme fra Trondheim på søndagsbesøk, og han kom styrtende og fikk tak i dem begge: en unge under hver arm og sprang mot naboens hus og kastet dem inn i gangen med ski og staver på. «*Og neste dag gikk vi og plukket granatsplinter i naboens hage*», forteller Ingrid.

Den 4. mai 1942 foretar tre maskerte nordmenn fra undergruppen Redshank (rødstilk) innenfor Lingekompaniet den første sabotasjeaksjonen i Norge under krigen. Trolig var det den aller første allierte sabotasjeaksjonen i det hele tatt. Orkla Grube og Orkla Metalls

Minnesteinen på Skjetnemyra skytebane på Gimse i Melhus, er satt opp av Trondhjems skytterlag for ca. 25-30 år siden, til minne om lagets medlemmer som falt i 2. verdenskrig

produksjon hadde førsteprioritet som sabotasjemål i Norge. De tre sabotørene var Peter Deinboll, Per Getz og Thorleif Grong, og de benyttet utplasserte ryggsekker med sprengstoff. (Se *Stjørdalens krønike*, bind 4, side 120). Dette fører oss igjen inn på tankene vedrørende Kolbjørn Rygg sin ryggsekk. Kanskje var også han ute på et sabotasjeoppdrag da han gikk i land i Hoplafjorden? Eller kanskje skulle han bringe dynamitt til ukjent mottaker innen «Anitra»?

Nevnte Per Getz og Thorleif Grong omkommer med ubåten Uredd, mens Peter Deinboll fortsetter sabotasjeaksjoner mot jernbanen og svovelkisanleggene på Løkken, som var av vital betydning for tysk våpenproduksjon. Disse sabotasjer, og likedanne i Glomfjord og ved Majavatnet, gjorde at tyskerne innførte en unntakstilstand i Midt-Norge fra 6. oktober til 12. oktober 1942. Hele 34 personer blir henrettet i Faldstadskogen under unntakstilstanden, hvorpå mest kjent ble de 10 tilfeldige utplukkede, såkalte soneoffer. Så i november 1943 skjer det på nytt igjen: norske sabotører er på gang. Nordmannen Odd Nilsen omkommer. Tyskerne bestemmer seg for å sette i gang med ytterligere represalier, for å skremme folket og sabotørene. Nå skulle det plukkes ut 13 mann på Falstad som skulle til standrett. Etterpå ble fem av de 13 overført til celler i 2. etasjen i hovedbygningen. De regnet med at de ville bli skutt neste morgen. Disse fem var: lektor Halvdan Ullmann, disponent Christian Thaulow, gårdbruker Jon Svinsaas, oberstløytnant Leif Hallesby og dette kapitlets hovedperson: Kolbjørn Rygg. For øvrig var stud. arck Knut Siem-Knudsen en av disse 13. Han var leder av den tidligere nevnte illegale gruppen «Anitra» på NTH. Her ser vi at spor krysses på nytt, spor også laget av Kolbjørn Rygg.

Fanger på Falstad. Kolbjørn Rygg sitter som nr. 2 fra venstre i rad 2

Alle fem var overbeviste om at de ville bli skutt. Hva tenkte Kolbjørn Rygg den natten tro? Da en medfange, Erik Martin Johanssen og Unterscharführer Hans Endelmann tidlig om morgen kom opp i cellegangen, spurte Kolbjørn Rygg hvor mange graver som var gravet. «Ingen», svarte Erik Martin, men det er vel tvilsomt om Rygg trodde ham akkurat da. Henrettelsene ble visstnok avlyst grunnet at det ble funnet britiske uniformsdelene på åstedene! Ingen av de fem skulle likevel komme hjem til Norge i live da krigen sluttet. Storsabotøren Peter Deinboll gikk den 8. november 1944 om bord i et fly i England som skulle ta ham til nye oppdrag i Norge. Flyet kom aldri frem! Underforstått: MIA (missing in action).

Kolbjørn Rygg kom til Grini den 8. mai 1944. Grini hadde åpnet 14. juni 1941 da de overtok politiske fanger fra Åneby i Hakadal. Ca. 20 000 fanger var på Grini under krigen i kortere eller lengre perioder. Derfra gikk ferden for Rygg videre mot Tyskland og Natzweiler den 24. juli 1944. MS Tanga brakte dem fra Oslo til Warnemünde. Derfra med tog til Stettin hvor de ble innkvartert i en kullkjeller. Neste dag gikk transporten med persontog til Rothau hvor de ble hentet av SS fra Natzweiler. Et interessant poeng er at Kolbjørn Rygg lå nå parallelt i løypa med sin samarbeidspartner og leilighetsnabo: Oscar M. Kollin. Var meningen å knekke en av dem ved å kjøre dem opp mot hverandre?

Natzweiler ble etablert på en arbeidsleir som ble opprettet i 1940 av den tyske geologen Karl Blumberg for å utvinne granitt til nazipalassene i Berlin. I 1943-44 ble 506 nordmenn sendt til Natzweiler, som lå i Alsace, ca. 50 km sørvest for Strasbourg, og var den eneste leiren som ble etablert på fransk territorium. Natzweiler-Struthof var i bruk fra 21. mai 1941 til begynnelsen av september 1944, da SS evakuerte leiren. Leiren ble frigjort av amerikanske styrker 23. november 1944. Totalt var det de tre årene leiren var i drift internert ca. 40 000 fanger med opprinnelse fra mange land. De var såkalte Nacht und Nebel-fanger. 125 norske døde i selve Natzweiler, og ytterligere 127 nordmenn i underleirer. Kolbjørn Rygg ankom Natzweiler den 31. juli 1944, som en av de 52 fanger fra den siste transporten fra Norge til denne leiren. Oscar Margido Kollin ankom også Natzweiler den dagen. Det skal her opplyses at andre kilder i forbindelse med Natzweiler opererer med over 50 000 fanger. Ca. halvparten av fangene som ankom Natzweiler døde i fangenskapet. Ett av de store problemer med vår etterkrigshistorie er bruk av tallmateriale. Historisk gjenfortelling reflekterer manglende personlig eierskap. Tallene brukes ukritisk og forvirrende. Institusjonelle senter som har det som jobb, og mottar offentlig kunstig åndedrett, er ikke noe unntak.

Under Natzweiler lå flere mindre leirer. Kolbjørn Rygg kom til en av disse, Dautmergen, den 21. september, som en del av «Oppgave Ørken». Den lå på høydedragene ca. fem kilometer utenfor byen Stuttgart. Det sies at stedet har fått sitt navn gjennom en forvanskning av Toten Gebirge (de dødes berg). Med tanke på hva som skulle komme, ligger det en viss symbolikk her. Årsaken til at en leir lå akkurat der, og så sent i krigen, var at jordbunnen bestod av oljeholdig skifer. På dette tidspunkt hadde Tyskland mistet en stor del av sine oljeressurser, blant annet de viktigste oljekildene i Romania. Tyskerne iverksatte derfor et storstilt forsøk på å utvinne olje fra jorden i Dautmergen. Her trengte de arbeidskraft. Den tok de fra Nacht und Nebel leiren Natzweiler. Men planen var dømt til å mislykkes: «*Ein totgeborenes Kind*», et dødfødt barn. En viss symbolikk igjen: Kolbjørn Rygg skulle bli en av disse.

Kristian Ottosen

Kristian Ottosen (1921-2006), som selv var fange i Natzweiler og Dautmergen, og i lag med Kolbjørn Rygg - har beskrevet forholdene de jobbet under, og hva som hendte med nordmennene. Vi lar det ligge nå, og konsentrerer oss om Kolbjørn Rygg sin skjebne. Han hadde klart seg ganske bra hele tiden, men ble så i midten av oktober angrepet av kraftig dysenteri. Flere av fangene hadde klart å smugle med seg medikamenter fra Natzweiler, blant annet en del sulfatiazol og noen opiumstabletter. Men disse hjalp ikke Rygg. Han ble dessverre stadig dårligere og lagt inn på den nyetablerte Revier-brakken (sykestuen). Men da var det for sent. Her døde han om morgenen den 25. oktober 1944, 39 år gammel.

Vi skal ikke gi slipp på tradisjonsfortellingen fra Frosta ennå, om hvordan Kolbjørn Rygg kom til kaia i Hoplafjorden med dynamitt, og ble tatt. En tradisjonsfortelling har en tendens til å ta med også hvordan det endte. Det sies der at Kolbjørn Rygg døde av overanstrengelse og utmattelse mens han slet med en stor stein i en konsentrasjons- og arbeidsleir i Tyskland. Underforstått: at de tok livet av ham. Denne informasjonen kunne ha kommet fra de som overlevde, og er på ingen måte unaturlig i noe henseende. Utarming og utmattelse ledet fram til diverse skavanker, sykdommer og generelle svakheter som fremprovoserte dysenteri og andre skumle tilstander. Så muligens var episoden med steinen en av årsakene bak skjebnen til hedersmannen Kolbjørn Rygg. 12 nordmenn jobbet seg i hjel i Kz Dautmergen.

Det er omdiskutert hvor begrepet «natt og tåke» egentlig kommer fra. Ordene *Nacht und Nebel* ble trolig første gang brukt i en tekst av Goethe og senere i Wagners opera *Rhingullet*. Ordene *Nacht und Nebel* ble ikke skrevet i direktiver, men tatt i bruk som betegnelse av SS, Gestapo, Wehrmacht og tyske byråkrater i intern brevveksling i 1942. Begrepet ble sannsynligvis ikke allment kjent før under den allierte Nürnberg-prosessen etter krigens slutt (november 1945–oktober 1946), der Wilhelm Keitel var en av de tiltalte. De arresterte ble registrert som NN-fanger i de tyske leirene. NN er forkortelse for det latinske *nomen*

nescio, som betyr «ukjent navn». For Hitler og hans offiserer var det underforstått med «de som skulle forsvinne». Begrepet Holocaust er gresk og betegner: *fullstendig brent*, mens nazistene vel selv brukte omskrivningen «den endelige løsningen». Innholdet har vel vært omdiskutert blant forskere. En løsning har vært å bruke betegnelsen Holocaust for folkemordet på jødene, mens holocaust av andre har også blitt brukt om flere grupper. Jødene selv har ofte brukt det hebraiske ordet *HaShoah* som betyr «katastrofe».

Kolbjørn Rygg ble arrestert, satt lenge på Falstad, kom til Grini og til slutt havnet han i Tyskland som Nacht und Nebel fange. Der bar han på brystet en opp-ned rød trekant, som ble tildelt politiske fanger (sosialdemokrater, sosialister, kommunister og anarkister; redningsmenn fra jøder; fagforeningsmedlemmer og frimurere). Grønn trekant bar straffedømte og kriminelle (ble ofte utplukket som capos). Blå trekant bar utenlandske tvangsarbeidere og utvandrere. Lilla trekant bar først og fremst Jehovas vitner (over 99%), samt medlemmer av andre små pasifistiske religiøse grupper. Rosa trekant bar homoseksuelle menn og de som var identifisert som sådan, f. eks. bifile menn og transkvinner, samt seksualforbrytere, inkludert voldtektsmenn, pedofile og zoofiler (crimen bestialitatis). Svart trekant bar personer som ble ansett som *sosiale elementer* (*asozial/arbeitsscheu*), inkludert følgende: Roma og Sinti (sigøynere), psykisk syke og psykisk utviklingshemmende. Trekantene deres var påskrevet ordet *Blöd*, som betyr dumme. (Mrk: dette er ingen fasit/fullstendig oversikt. Merkingen varierte fra leir til leir, spesielt mot slutten av krigen).

Arne Mikkellhaug

Bestekompien til Kolbjørn i fangeleiren var Arne Mikkellhaug fra Brekstad på Ørland, f. 27. oktober 1909. Han ble arrestert 14. desember 1942 og kom til Vollan, senere Falstad. Så innom Grini, før han kom til Natzweiler på samme dato som Oscar Margido Kollin og Kolbjørn Rygg, nemlig den 31. juli 1944. Etter hvert havnet også Mikkellhaug i Dautmergen, og var der da Kolbjørn Rygg døde. Så kom han til Dachau i november og holdt ut der til 24. mars 1945 hvorpå han ble overført til Neuengamme. Så til Sverige i de «hvite busser», og hjem til Ørland hvor han jobbet som lærer. Han døde den 29. oktober i 1969. Det var Arne Mikkellhaug som sørget for at Kolbjørn ikke havnet i fellesgrav. Sommeren 1951 var det en korrespondanse mellom Kolbjørn sin svigerinne, Signe Rygg, gift med Bjørn - og Arne Mikkellhaug, vedrørende å dra til Tyskland og finne Kolbjørns lik og få det hjem til Norge. Arne mente han skulle huske hvor graven var. Etter litt att og fram, dro Mikkellhaug i lag med tannlege Jon Bådvik til Dautmergen. Det ble ikke så enkelt likevel, men ved hjelp av tannlegekort klarte de omsider å finne Kolbjørn. Levningene ble kremerte, og urnen tatt med til Oslo og Vestre Gravlund. Lensmann Jon Suul i Verdal tok den 9. februar 1952 et initiativ overfor sin fangekamerat, oberstløytnant

Det heter seg at «Norge gror ned». Mest det samme kan sies om våre minnelunner. Det er trist at vi ikke kan vedlikeholde bokstavene bedre. Det står Kolbjørn Rygg på nederste linje her

Det var Arne Mikkellhaug som sørget for at Kolbjørn ikke havnet i fellesgrav. Sommeren 1951 var det en korrespondanse mellom Kolbjørn sin svigerinne, Signe Rygg, gift med Bjørn - og Arne Mikkellhaug, vedrørende å dra til Tyskland og finne Kolbjørns lik og få det hjem til Norge. Arne mente han skulle huske hvor graven var. Etter litt att og fram, dro Mikkellhaug i lag med tannlege Jon Bådvik til Dautmergen. Det ble ikke så enkelt likevel, men ved hjelp av tannlegekort klarte de omsider å finne Kolbjørn. Levningene ble kremerte, og urnen tatt med til Oslo og Vestre Gravlund. Lensmann Jon Suul i Verdal tok den 9. februar 1952 et initiativ overfor sin fangekamerat, oberstløytnant

Nils Bøckmann, om å få urnen etter Kolbjørn Rygg til Trondheim. Og den 9. august 1952 ble urnen satt ned på minnelunden ved Nidarosdomen (felt 06, rad 00E, grav nr. 329). Kolbjørn Rygg var kommet hjem!

Inger (15), datter til Kolbjørn Rygg, legger på blomster ved urnenedsettelsen ved Domkirken. Kvinnen i lys kåpe med korset midt i bildet, er Signe Rygg. Ved siden av i mørk dress, sløyfe og med frakken over underarmen - er hennes mann Bjørn, bror av Kolbjørn. Så søster Gudrun, gift Dybwad. Presten som hilser på Inez (2. kone til Sverre). Så følger Aase, enke etter Kolbjørn, søster Reidun med hvit hatt og søster Rønnaug med sort hatt